

Als darres anys s'ha revitalitzat el turisme com a estratègia de desenvolupament nacional, regional i local. El repte, urgent per a països com l'Estat espanyol, és investigar i implantar fórmules que facin possible l'equilibri entre conservació i desenvolupament. Calen iniciatives que utilitzin amb intel·ligència, i sense hipotecar el futur, els recursos naturals i socioculturals que tenim.

Conservació i desenvolupament

Venancio Bote

*Doctor en Ciències Econòmiques
Investigador de l'Institut d'Economia i Geografia del CSIC*

Malgrat la importància econòmica i sociocultural de l'activitat turística a l'Estat espanyol, la investigació social sobre el turisme ha estat comparativament reduïda. El desinterès, fins fa pocs anys, de la universitat espanyola i concretament de les facultats més directament vinculades en altres països a aquesta mena d'investigació (com les facultats d'Economia, Geografia o Sociologia) es posa de manifest amb els següents fets: inexistència de titulació superior universitària (licenciatura en Turisme), com tampoc d'assignatures de turisme en les llicenciatures d'Economia, Geografia o Sociologia, el reduït nombre i la dispersió de professors universitaris i centres d'investigació dedicats a l'ensenyament superior i a la investigació turística, o la inexistència de publicacions i revistes especialitzades en turisme publicades pels departaments universitaris.

L'anterior no significa que no existeixin professors universitaris o investigadors que, malgrat les limitacions institucionals esmentades abans, hagin realitzat individualment una tasca d'investigació important a la universitat o a centres d'investigació de Catalunya, les Balears, les Canàries, Andalusia, València o Madrid. El desinterès és encara més gran als Plans d'Investigació Científica i Tècnica orientats fonamentalment a les ciències tradicionals amb escassa prioritat de les Ciències Socials entre les quals la investigació sobre l'activitat turística constitueix una llacuna. Així, per exemple, el Pla Nacional d'Investigació Científica i Tècnica, actualment en fase d'elaboració per al període 1992-94, no considera l'activitat turística entre les línies prioritàries del Programa d'Estudis Socials, Econòmics i Culturals.

En contrast amb aquest desinterès de la universitat i de les institucions públiques que marquen les prioritats de la investigació a l'Estat espanyol, cal destacar el paper rellevant portat a terme per l'Institut d'Estudis Turístics, dependent de la Secretaria General de Turisme que, da-

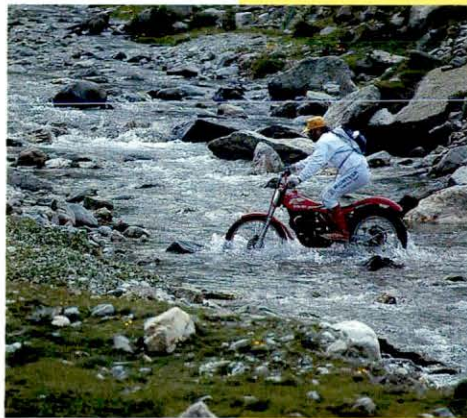
vant la necessitat de definir i executar una política turística, ha endegat, durant els darrers trenta anys, un conjunt d'activitats científiques i tècniques tals com l'elaboració d'estadístiques, informació i documentació tècniques, estudis, cursos i seminaris de formació, publicacions, etc.

El nombre d'estudis realitzats per l'Institut d'Estudis Turístics ha estat important i entre aquests han predominat els de caràcter econòmic en sentit ampli, enfront d'altres disciplines (geografia, sociologia, història, etc.). Les principals matèries objecte d'estudi han estat: estudis macroeconòmics (taules *inputs-outputs* de l'activitat turística, balança de pagaments turística, desenvolupament turístic nacional i regional, etc.), models de previsió i estudis de mercats (enquestes sobre les vacances dels espanyols i demanda internacional, comportament durant les vacances, preus de paquets turístics, plans de marketing, etc.), plans d'aprofitament dels recursos turístics de les diferents províncies espanyoles i ordenació de l'oferta en municipis costaners, política turística (formació professional, crèdits, promoció, etc.), estudis sectorials (hostaleria, càmpings, agències de viatges, etc.), turismes específics (turisme cultural, de neu, cinegenètic, de golf, etc.) i altres estudis.

A més d'aquests estudis, disponibles al seu Centre Nacional de Documentació Turística, l'Institut d'Estudis Turístics publica des de 1963 la revista «Estudis Turístics», l'últim número de la qual, el 112, correspon al darrer trimestre de 1991.

Aquest conjunt d'activitats fou comparativament més significatiu als anys seixanta i setanta, durant els quals l'Institut d'Estudis Turístics aconseguí un elevat prestigi internacional. Hi participaren els principals experts i científics mundials del turisme. Tanmateix, els darrers anys ha perdut el seu caràcter d'organisme autònom i s'ha convertit en la Subdirecció General de Planificació i Prospectiva Turístiques de la Secretaria General de Turisme.

Des dels anys seixanta, el desenvolupament turístic espanyol ha anat acompanyat de prejudicis, per la seva novetat com a fenomen de masses i la qualificació d'activitat conjuntural o poc estable per la seva naturalesa de consum de luxe.

L'esforç realitzat per l'Institut d'Estudis Turístics ha estat important en comparació amb els limitats recursos materials i humans disponibles, insuficients per afrontar les necessitats d'investigació bàsica i aplicada que la importància de l'activitat turística requereix a l'Estat espanyol, especialment aquests últims anys.

El desenvolupament insuficient de la investigació social en general i econòmica en particular sobre l'activitat turística constitueix una paradoxa, sobretot si es té en compte que és una activitat econòmica de considerable importància i que l'economia espanyola ha trencat amb el mitjà convencional de desenvolupament econòmic en què el suport exterior es basava fonamentalment en el sector primari, com històricament havia succeït en els països més industrialitzats, i el model del qual constituïa la recepta aconsellable als països en vies de desenvolupament. El model de desenvolupament econòmic espanyol, a partir dels anys seixanta, ha obtingut, per contra, les divises necessàries per a la industrialització, fonamentalment del sector terciari o turístic, que ha contribuït de forma important a cobrir els dèficits de la balança comercial derivats de la primera crisi energètica als anys seixanta, i el procés de la reconversió industrial i segona crisi energètica als anys vuitanta. A partir de 1986, també està contribuint a eixugar l'important dèficit comercial que implica la integració a la CE.

Malgrat això, des dels anys seixanta, el desenvolupament turístic espanyol ha anat acompanyat de prejudicis, per la seva novetat com a fenomen de masses i la qualificació d'activitat conjuntural o poc estable per la seva naturalesa de consum de *luxe*. A més, l'activitat turística ha estat considerada una activitat poc estable i específica de països i regions en vies de desenvolupament, i s'ha oblidat que és una activitat important i que està més estructurada precisament als països més desenvolupats.

La insuficient investigació bàsica i aplica-

da sobre l'activitat turística a l'Estat espanyol és actualment més sorprenent, atès que aquests prejudicis sobre els serveis en general i el turisme en particular han remès, especialment als anys vuitanta, i s'ha revitalitzat el seu paper en l'estratègia de desenvolupament nacional, regional i local.

A diferència dels anys seixanta i setanta, en què la teoria econòmica convencional considerà el creixement dels serveis com una conseqüència del procés de desenvolupament general i subratllà la seva baixa productivitat, als anys vuitanta s'ha posat de manifest que l'eficàcia depèn cada vegada més de les vinculacions que s'estableixen entre les diferents activitats productives, i no només de les condicions de producció de les activitats pròpiament dites, aspecte aquest, el de les vinculacions, en què l'activitat turística és especialment atractiva, precisament per la seva intersectorialitat.

La necessitat de potenciar la investigació en Economia del Turisme és urgent, atès el consens existent respecte de l'esgotament de l'estratègia turística de sol i platja implantada a l'Estat espanyol als anys seixanta, caracteritzada fonamentalment per la maximització a curt termini de les variables econòmiques quantitatives i una menor sensibilitat pels costos i riscos a llarg termini de més difícil quantificació i que no es corresponen amb la situació actual d'un país membre de la CE, amb una economia més desenvolupada, amb inflació relativament reduïda i moneda integrada al Sistema Monetari Europeu.

La definició i execució d'una nova estratègia turística exigeix una capacitat d'innovació i capacitat dels recursos humans dependents de la potenciació de la investigació bàsica i aplicada, i de la formació universitària superior i de post-grau.

Aquests últims anys, una sèrie de fets, tals com la realització de màsters en turisme, els projectes d'assignatures específiques de turisme en algunes facultats o l'aparició d'una nova revista científica («Papers

de Turisme») entre d'altres, són símptomes esperançadors d'una presa de consciència sobre la necessitat de potenciar la base científica a la universitat i altres institucions públiques dedicades a la investigació.

L'actual context econòmic nacional i internacional exigeix nous objectius estratègics de la política turística espanyola, entre els quals es considera prioritari el fet de compatibilitzar la conservació i el desenvolupament dels recursos turístics. El turisme ha contribuït, juntament amb el sector agrari i industrial, al deteriorament del medi ambient. A les costes espanyoles existeixen exemples evidents dels seus efectes negatius sobre el medi ambient i de destrucció de recursos naturals i socioculturals. Tanmateix, aquests efectes negatius no poden generalitzar-se, perquè també existeixen exemples dels aspectes positius del turisme en la recuperació del patrimoni natural i sociocultural. Per consegüent, el problema no és la desqualificació o defensa, a ultrança, del turisme sinó d'elecció del model o estratègia de desenvolupament turístic en cada cas concret.

La concepció dels recursos naturals i socioculturals com un jaciment inesgotable, del qual es pot obtenir a curt termini un màxim benefici amb un reduït cost constitueix una estratègia més específica d'un país en vies de desenvolupament, atès que implica el deteriorament de recursos naturals i socioculturals limitats i posa en perill la viabilitat del turisme a llarg termini.

El repte de la nova estratègia turística consisteix a investigar fórmules que compatibilitzin la conservació i el desenvolupament mitjançant un ús intel·ligent dels recursos naturals i socioculturals. En l'etapa actual de l'economia espanyola, amb una demanda que tendeix vers un turisme amb nivell cultural i econòmic més elevat i més exigent de l'entorn, a diferència del passat, l'activitat turística pot contribuir a la revaloració i la conservació dels recursos naturals i socioculturals,

com passa ja en altres països turística-ment més desenvolupats.

Les àrees naturals protegides constitueixen un exemple d'això. Cada comunitat autònoma disposa d'espais naturals (flora, fauna, formacions geològiques, etc.) que és necessari conservar i protegir. Es tracta de recursos fràgils, rars o únics, d'interès per al turisme, però la qual utilització pot implicar el risc d'una pèrdua irreparable.

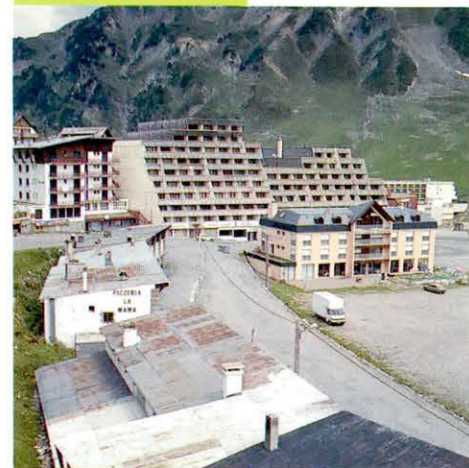
L'estratègia de protecció convencional es caracteritza per la prohibició genèrica d'utilització turística d'aquesta mena de recursos i per la insuficient dotació de mitjans materials i humans que a la pràctica impedeixen la seva conservació i protecció.

La causa del deteriorament, en molts casos, no és la seva utilització turística sinó la falta de mitjans materials i humans necessaris per a la seva protecció i conservació. De tal manera que un nombre reduït de visitants descontrolats pot provocar més efectes negatius en els recursos que un major nombre de visitants controlats.

És important destacar que l'objectiu fonamental de la gestió dels parcs nacionals i altres tipus de reserves és la seva conservació i protecció i que la seva utilització turística constitueix un objectiu secundari o subordinat. Tanmateix, aquesta mena de recursos constitueix un objectiu atractiu per a determinats estrats de demanda (convencional, turisme científic, escolar, etc.), la utilització dels quals mitjançant una distribució de l'espai ben reglamentada pot fer que el turisme contribueixi a la seva conservació i protecció, com també a altres funcions que també tenen assignades, tals com l'esbarjo, l'ensenyament i la investigació científica.

En una sèrie de parcs nacionals i àrees protegides de països desenvolupats i en vies de desenvolupament s'han elaborat plans de gestió que impliquen una obertura controlada d'aquestes àrees al turisme, obtenint ingressos addicionals que, juntament amb les assignacions pressu-

La demanda turística implica un conjunt de consums de béns i serveis pertanyents a diferents branques o sectors econòmics (transport, allotjament, alimentació, serveis públics, productes artesanals, etc.). Aquest fet planteja més dificultats de delimitació i quantificació que la demanda d'altres sectors dirigida a un sol producte o grup de productes relativament homogenis.

postàries, permeten portar a terme funcions rellevants (protecció i conservació, investigació, esbarjo, ensenyament, etc.). La investigació de fórmules per compatibilitzar la conservació i la utilització turística dels recursos no ha de limitar-se al cas dels recursos naturals, sinó també als recursos socioculturals. Al programa d'investigació iniciat el 1983 per l'Institut d'Economia i Geografia del CSIC sobre turisme en espai rural, existeixen exemples de rehabilitació d'habitatges o edificis d'interès des del punt de vista de l'arquitectura popular com a allotjament turístic de qualitat, de la recuperació de l'arqueologia industrial com a atractiu turístic, de les vies pecuàries per al senderisme, etc. En el cas de productes turístics específics (com el turisme cultural, de salut, etc.) existeixen també exemples suficients de compatibilitat entre conservació i desenvolupament dels recursos turístics, especialment orientats vers una demanda turística desmassificada.

Des del punt de vista econòmic, fer compatibles la conservació i el desenvolupament dels recursos turístics exigeix potenciar la investigació sobre l'economia dels béns immaterials o serveis. Malgrat que les activitats terciàries i quaternàries constitueixen els sectors quantitativament i qualitativa més importants en la producció i la utilització de les societats europees, l'economia dels béns immaterials o serveis, entre els quals es troba el turisme, està insuficientment desenvolupada, no només a l'Estat espanyol sinó també en l'àmbit internacional.

Aquesta situació paradoxal s'explica en part per les limitacions estadístiques i dels instruments d'anàlisi econòmica, que fan la investigació sobre l'activitat turística comparativament més complexa que la producció de béns materials (agraris i industrials).

La demanda turística implica un conjunt de consums de béns i serveis pertanyents a diferents branques o sectors econòmics (transport, allotjament, alimentació, serveis públics, productes artesanals, etc.).

En una sèrie de parcs nacionals i àrees protegides de països desenvolupats i en vies de desenvolupament s'han elaborat plans de gestió que permeten portar a terme funcions rellevants (protecció i conservació, investigació, esbarjo, ensenyament, etc.).

Aquest fet planteja més dificultats de delimitació i quantificació que la demanda d'altres sectors (agraris o industrials) dirigida a un sol producte o grup de productes relativament homogenis.

Tenint en compte aquesta heterogeneïtat i complexitat de l'activitat turística, pot afirmar-se que el turisme, com a sector econòmic, és un concepte difícil de definir, i explica que no figurei com a sector independent ni en la Classificació Internacional d'Activitats ni en els sistemes de Comptabilitat Nacional. (1)

Les dificultats assenyalades, respecte de la delimitació i aprehensió estadística del fenomen turístic, expliquen, en gran mesura, la insuficient conceptualització i definició de les macromagnituds turístiques. En la majoria de països, fins i tot desenvolupats, no existeix, com passa en altres sectors, una valoració i conceptualització de les macromagnituds turístiques fonamentals (valor afegit, inversió, consum turístic, etc.).

En l'anàlisi econòmica, una forma d'avançar a curt termini, consisteix a inserir el turisme en l'economia segons els criteris normalitzats i generalment acceptats de la Comptabilitat Nacional, una vegada realitzades les adaptacions que l'especificitat de l'activitat turística exigeix. Es tracta en definitiva d'elaborar un conjunt de comptes específics sobre l'activitat turística integrable en la Comptabilitat Nacional.

Des del punt de vista metodològic, aquests comptes consideren l'activitat turística com una agregació de productes pertanyents a diferents sectors o branques, segons la classificació generalment utilitzada per la Comptabilitat Nacional i constitueixen l'alternativa adoptada per alguns països. (2)

La inserció del turisme en l'economia nacional és una alternativa d'investigació necessària, però no suficient, en tant que a l'anàlisi econòmica actual predomina un sistema de valors l'objecte fonamental del qual és el creixement de la producció i el consum de béns materials, sistema de

valors implícit, per consegüent, en els instruments d'anàlisi econòmica disponibles.

L'economia dels béns immaterials, encara que pot tenir alguns punts de contacte amb la dels béns materials (agraris i industrials), en essència és completament diferent. La diferència fonamental rau en el fet que l'economia dels béns materials està basada en la possessió, «en el fet de tenir», mentre que la dels béns immaterials està basada «en el fet de ser». Aquesta diferència fonamental explica les diversitats de valor, consum i producció econòmica d'uns béns i altres. Per altra banda, cal subratllar que la producció de béns immaterials (com la cultura i el turisme) està estretament lligada a la conservació dels recursos naturals i el patrimoni sociocultural i, per consegüent, de la teoria del capital que és una de les branques menys reeixides de la teoria econòmica. L'economia convencional és una ciència condicionada, un judici fragmentari mentre no incorpori a l'anàlisi la conservació dels recursos naturals i del patrimoni sociocultural, com també la millora de l'estoc de coneixement o capacitació dels recursos humans. En aquest sentit, els instruments d'anàlisi dels béns immaterials han de cercar un major equilibri entre costos provats (o de mercat) i costos socials, incorporant aquells béns i serveis que no tenen valor des del punt de vista del mercat, i definir un sistema de comptabilitat i indicadors que es preocupin menys pels conceptes de fluxos (característics dels instruments d'una societat predominantment industrial) i més pels estocs de capital, aspecte que afecta especialment l'activitat turística, atès que els seus recursos naturals i socioculturals formen part del patrimoni nacional.

La concepció tradicional del benestar econòmic com a progrés material està en crisi, i és l'objectiu de les Ciències Socials en general i de les Ciències Econòmiques en particular la millora de les relacions humanes, enfocament que té més importància en el cas del turisme, perquè cons-

titueix fonamentalment un intercanvi interpersonal de valors socioculturals.

Tot i que la investigació econòmica en sentit estricte és important cal destacar que en l'aprehensió integral de l'activitat turística ha de tenir-se en compte aspectes qualitius rellevants, que tenen un especial interès en el cas del turisme perquè es tracta fonamentalment d'un desplaçament de persones i un intercanvi de valors socioculturals, i no d'un intercanvi de béns materials com passa en els sectors agraris i industrials.

En conseqüència, l'anàlisi econòmica de l'activitat turística, a més de multidisciplinària, constitueix actualment una complexa anàlisi en la frontera de diverses Ciències Socials: Economia, Sociologia, Psicologia i Geografia entre d'altres ●

Referències bibliogràfiques

1. El 1990, l'Organització Mundial del Turisme i les Nacions Unides finalitzaren una sèrie d'estudis que permeteren la integració de l'activitat turística en la Classificació Internacional Industrial Uniforme i en la Classificació Central de Productes.
2. Entre els treballs realitzats cal destacar els següents: OMT. *Ensayo para determinar las actividades económicas en el marco de la Contabilidad Nacional*. Madrid: 1983; «Le compte satellite du tourisme: Présentations des cadres comptables et de la première estimation de la dépense intérieure de tourisme», *Revue Économique Touristique* 4, Ministère de la Jeunesse des Sports et des Loisirs, Paris, 1979; M. Figuerola. «El turismo en el sistema de Cuentas Nacionales de la Economía», *Revista de Estudios Turísticos* 85, Instituto Español de Turismo, Madrid, 1985.